

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ

سیاسی مصر

زاهد غفاری هاشجین^{۱*}

فاطمه زهرا قلندری^۲

تاریخ دریافت: ۹۱/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۹۲/۳/۲۰

چکیده

هدف این مقاله شناخت جایگاه و علل تئوری‌های توطئه در فرهنگ سیاسی مصر است. مصر از کشورهای مهم و تأثیرگذار منطقه استراتژیک خاورمیانه است. این کشور با پیشینه تاریخی و تمدنی خود از خاستگاه‌های تمدن‌های اولیه بشری و محل ظهور و پیدایش ادیان بزرگ می‌باشد. فرهنگ سیاسی مصر مؤلفه‌های مختلف دارد و تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه یکی از مؤلفه‌های اصلی فرهنگ سیاسی مصر محسوب می‌شود. این مقاله در پی پاسخ‌گویی به پنج سؤال درباره این‌گونه تحلیل‌ها در مصر است. منظور از این شیوه تحلیل، این است که در تجزیه و تحلیل وقایع و حوادث مختلف فقط به عامل توطئه تمسک جست‌وجو می‌شود و نقش سایر عوامل در وقوع حوادث نادیده گرفته می‌شود. برای پاسخ به سؤالات مقاله از روش کیفی تحلیل اسنادی استفاده شده و یافته‌های پژوهش از طریق مراجعه به کتاب‌ها، مقالات، سایت‌ها و منابع موجود قابل دسترس مرتبط با موضوع، با استفاده از ابزار فیش‌برداری جمع‌آوری و تحلیل شده‌است. یافته‌های مقاله نشان‌دهنده این است که تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه مؤلفه مهمی از فرهنگ سیاسی مصر را در کنار سایر مؤلفه‌ها تشکیل می‌دهد. شرایط و اوضاع بحرانی جامعه، دخالت‌های قدرت‌های بزرگ خارجی و استبداد سیاسی حاکم از جمله عوامل مهم رشد و رواج این‌گونه تحلیل‌ها در فرهنگ سیاسی مصر است.

واژگان کلیدی: تحلیل‌های توطئه‌باورانه، فرهنگ سیاسی، خاورمیانه، مصر، اوضاع بحرانی، استبداد سیاسی، قدرت‌های خارجی.

۱. * استادیار گروه علوم سیاسی و جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد (نویسنده مسئول)

z_ghafari@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی دانشگاه شاهد

مقدمه

مصر از شمال به دریای مدیترانه؛ از شمال شرق به فلسطین اشغالی؛ از شرق به دریای سرخ و خلیج سوئز؛ از جنوب به سودان و از غرب به لیبی منتهی می‌شود. این کشور یکی از کشورهای وسیع جهان بوده، دارای گروه‌های مختلف قومی و مذهبی است. با توجه به تحولات اخیر در منطقه خاورمیانه و سرنگونی نظام حسنی مبارک، مصر نیز در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و ... دستخوش تغییر و تحولات زیادی است.

فرهنگ سیاسی مصر دارای عناصر و مؤلفه‌های زیادی است. تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه حوادث و وقایع از جمله مؤلفه‌های مهم فرهنگ سیاسی این مصر محسوب می‌شود. این مؤلفه به نوبه خود دارای عناصر و ارکانی بوده و رشد و گسترش آن در جامعه مصری ناشی از علل و عوامل گوناگونی است. این مقاله با هدف شناخت ارکان و عوامل رشد رواج تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

- ۱- تعریف مفاهیم و چارچوب نظری تحلیل‌های توطئه‌باورانه و فرهنگ سیاسی چیست؟
- ۲- جایگاه و ارکان تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر چیست؟
- ۳- نقش اوضاع بحرانی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟
- ۴- نقش نظام سیاسی مصر در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟
- ۵- نقش قدرت‌های بزرگ بین‌المللی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟

الف- مبانی نظری و روش

نخستین سؤال در این پژوهش عبارت است از اینکه « مفهوم و مبانی نظری فرهنگ سیاسی و تئوری توطئه چیست؟ » در پاسخ به این سؤال، ابتدا تعریف و مفهوم فرهنگ سیاسی، تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه و سپس مبانی نظری آن دو به اختصار اشاره می‌شود.

۱- توطئه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه

توطئه، برنامه‌ریزی پنهانی و اقداماتی که با اتکا به طرق غیرقانونی، غیراخلاقی و اغلب غیرمسالمت‌آمیز انجام می‌شود و هدف از این اقدامات پیشبرد اهداف و مقاصد فردی، گروهی و یا ملی است و این به بهای لطمه‌زدن به منافع و حقوق دیگران در کشوری و یا در سطح بین‌الملل انجام می‌شود. مترادف‌های توطئه شامل طرح پنهانی، توطئه چینی، تباری، دسیسه و ... است. توطئه‌ها اتفاق می‌افتند. در این باره توطئه‌ها حوادث و رخدادهایی هستند که در جهان واقعی نه تخیلات رخ می‌دهند و قابل مشاهده و لمس کردن هستند. برای مثال نیروهای قدرتمند اروپایی به منظور تقسیم خاورمیانه در طی جنگ جهانی اول توطئه کردند و طی آن موافقتنامه سایکس-پیکو را به امضاء رساندند. اسرائیل در مقابل طرح آمریکا در مصر موضع گرفته و به آن حمله کرد تا جمال عبدالناصر را پیش مردم شرمند کند و این نمونه‌ای دیگر از توطئه بوده است (Pipes, 1998:9-10).

تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه چارچوبی در تجزیه و تحلیل وقایع است که طبق آن دست‌های پنهان و نقشه‌های پلید در سرنوشت وقایع و حوادث انجام گرفته از سوی افراد و گروه‌های توطئه‌گر داخل است (غفاری هِشجین، ۱۳۸۱: ۵۰-۴۸). تحلیل‌های توطئه‌باورانه ترکیبی از رویکردها و بحث‌های گوناگون درباره تحلیل فرهنگ سیاسی است. نکته قابل توجه آن است که اینگونه تحلیل‌ها به نوبه خود پدیده‌ای بوده که همواره بر سر آن نزاع وجود داشته است (Gray, 2010:20). در تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه سه رکن وجود دارد: توطئه‌گران، توطئه‌باوران و مبانی تحلیل و مفروضات توطئه‌باوری. توطئه‌گران را کشورها، افراد، گروه‌ها و قدرت‌هایی گویند که نقش توطئه‌چینی و توطئه‌گری را در تئوری توطئه عهده‌دارند (chehabi, 2009:155).

از دید توطئه‌باوران همه رویدادها بر پایه نقشه‌ای از پیش طراحی شده پدید می‌آید. آن‌ها به حوادث بر طبق تضاد نمی‌نگرند و دست پنهان نیروهای شرور را می‌بینند (غفاری هِشجین، ۱۳۸۱: ۵۱). در مبانی تحلیل و مفروضات تحلیل‌های توطئه‌باورانه، می‌توان این را گفت که افراد دچار توهم و توطئه به یک‌سری شواهد به‌طور نامعقول چسبیده‌اند و از آن

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

به‌طور نامنعطفی دفاع می‌کنند. از دیگر مبانی تحلیل در تئوری توطئه این است که فرد دچار توهم به شواهدی که ممکن است تئوری را درهم‌بریزد، بر نمی‌تابد و به شواهدی پراکنده مستمسک می‌شود (غفاری هِشجین، ۱۳۸۴: ۲۵-۱۴).

به‌طور معمول تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه چهار چیز را انجام می‌دهد: اول اینکه، حوادث تاریخی یا امور جاری را به اراده آگاه بشری منسوب می‌کند، یعنی هیچ‌چیز بدون حادثه رخ نمی‌دهد. دوم، تحلیل‌های توطئه‌باورانه به‌طور جدی میان نیروهای بشری خوب و بد با مثال‌هایی دروغین تمایز می‌گذارد. این بیگانگان می‌توانند هم خارجی و هم یکی از اعضای جامعه خودشان باشند. اغلب اعضای اقلیتی که به دنبال نفوذند، به‌طور محتاطانه‌ای در پس زمینه می‌مانند. سوم اینکه، تحلیل‌های توطئه‌باورانه به واقعیتی پنهان، تحت فشار و غیرعادی که دارای ظواهری سطحی از جهان اجتماعی و سیاسی است اشاره دارد: هیچ‌چیز آن‌طور نیست که به نظر می‌رسد و چهارم، تئوری توطئه چگونگی مرتبط‌شدن همه چیز را نشان می‌دهد، یعنی الگوها در همه‌جا قابل توجه‌اند، اما آن‌ها از نظرات آگاه پنهان‌اند (-233 Brown, 1984: 252 & Zonis, 1994: 443-459).

۲- فرهنگ سیاسی

فرهنگ سیاسی را می‌توان آن نظام عقاید تجربی، نهادهای معنوی و ارزش‌هایی که نقشی در به‌وجود آمدن شرایطی که به فعالیت سیاسی می‌انجامد تعریف‌کرد (مصلی‌نژاد، ۱۳۸۶: ۷). در تعریفی دیگر، فرهنگ سیاسی به مثابه عقاید، نگرش‌ها، ارزش‌ها، ایده‌آل‌ها و احساسات افراد، ارزیابی آن‌ها از نظام سیاسی کشور خودشان، ایفاکننده نقش در نظام سازمان‌بخش کنش سیاسی فرد، تبیین‌کننده رابطه فرد با نظام سیاسی و بالعکس است (حسینی، ۱۳۸۰: ۲). فرهنگ سیاسی محصول عملکرد نظامی سیاسی و برآیندی از رفتار عمومی، سلیقه‌ها و تجربه‌های شخصی است. مسائلی همچون نگرش و جهت‌گیری‌های سیاسی مردم جامعه نسبت به قدرت، حکومت و نظام سیاسی در فرهنگ سیاسی بررسی می‌شود. این به آن دلیل است که ایده‌ها و ارزش‌ها از عناصر تشکیل‌دهنده فرهنگ هستند و عمل‌های سیاسی در این قالب رخ می‌دهند (اخوان کاظمی، ۱۳۸۷: ۱۳۴).

زاهد غفاری هاشجین، فاطمه زهرا قلندری

فرهنگی سیاسی هر کشوری متشکل از مؤلفه‌ها و عناصری است. برای شناخت جایگاه تئوری توطئه در فرهنگ سیاسی مصر، ابتدا به مؤلفه‌هایی از فرهنگ سیاسی آن کشور به اختصار اشاره می‌شود.

۳- مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی کشور مصر

۳-۱- اقتدارگرایی

بسیاری از دولت‌های عربی به‌ویژه قبل از حرکت‌های انقلابی اخیر، دارای ساختار سیاسی- اجتماعی سستی و نظام استبدادی بودند و وجود نظام‌های اقتدارگرا از جمله ویژگی‌های نظام حاکم بر جامعه مصر قبل انقلاب بوده است (Svec, 2007: 3). وجود همین دولت‌های اقتدارگرا در مصر نتایج و پی‌آمدهایی به دنبال داشته است که می‌توان یکی از دلایل رشد تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه را در فرهنگ مصری را ناشی از این امر تلقی کرد (Gray, 2010: 25).

زمانی که در سال ۱۹۵۲ جمال عبدالناصر قدرت را در مصر به‌دست‌گرفت، اصول اولیه پلورالیسم سیاسی را زیر پا گذاشت و نظامی را بر مبنای اقتدارگرایی تأسیس کرد (Gray, 2010: 50). به تعبیر سفیر آمریکا در مصر «جمال عبدالناصر کسی بود که هر کاری را در هر زمانی که دوست داشت انجام می‌داد» (Pipes: 1994). همین خصیصه اقتدارگرایی در زمان انور سادات نیز با اندکی تغییر وجود داشت (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۲۷-۱۲۵) و در زمان حاکمیت حسنی مبارک نیز ادامه پیدا کرد.

در جامعه مصری وجود حکومت اقتدارگرای دیکتاتور به افزایش فاصله میان حکومت و مردم منجر شد. عدم پیوند میان دین و سیاست و عدم اجازه فعالیت‌های سیاسی آزاد، اعتراض و قیام گروه‌های اسلام‌گرای قدرتمندی چون اخوان المسلمین را از یک طرف و بدبینی مردم نسبت به حکومت و وابستگی آن به خارج را در پی داشت (Gray, 2010: 110-111).

۳-۲- فقدان نهادها و تشکل‌های مدنی

با توجه به حاکمیت اقتدارطلبانه، نهادها و تشکل‌های مدنی در مصر توسعه نیافت. در نتیجه از سال ۱۹۵۲ میلادی سقوط حسنی مبارک، تمامی فعالیت‌های سیاسی از جمله فرایند تصمیم‌گیری سیاسی در کنترل انحصاری رئیس‌جمهور قرار گرفت (حسینی، ۱۳۸۱: ۱۶۷). با توجه به تسلط حکومت بر تمامی حوزه‌های عمومی، علی‌رغم اینکه مصریان در دموکراسی خواهی منطقه پیشتاز بودند، آنان بیشتر به سوی حوزه شخصی و خصوصی زندگی خود گرایش پیدا کردند (Gray, 2010: 53). نتیجه چنین حالتی بروز تفرقه و بی‌هویتی و بی‌انگیزگی مردم در ایجاد و تقویت نهادهای سیاسی و مدنی بود که به نوبه خود زمینه‌های ارائه تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه را بیشتر فراهم می‌کرد. باید بیان داشت نارضایتی مصری‌ها به مشکلات دیرین اقتصادی، سرکوب سیاسی و عملکرد نامناسب حکومت مبارک در این بی‌انگیزگی مردم در ایجاد و تقویت نهادهای سیاسی و تشکل‌های مدنی بی‌تأثیر نبوده است (نبوی، ۱۳۸۹: ۱).

۳-۳- بیگانه‌ستیزی

به دلیل پیشینه و عملکرد منفی قدرت‌های استعمارگر، مؤلفه بیگانه‌ستیزی را می‌توان از جمله مشخصه‌های فرهنگ سیاسی این کشور نام برد. اقدامات قدرت‌های استعماری نظیر پیاده‌سازی نظام مستشاری و کنترل امور حکومتی مصر، انجام اصلاحات اقتصادی به‌منظور تأمین منافع خود، ایجاد مرزهای جدید میان دولت‌ها، برقراری نظام‌های حکومتی استبدادی و حمایت از آن‌ها، و عدم توجه به حقوق شهروندی و ... در پیدایش این‌گونه نگرش به قدرت‌های غربی مؤثر بود (Fawzy, 1992: p.85). بر این اساس بود که حرکت‌های آزادی‌خواهانه و ضداستعماری در کشورهایی مثل مصر، سوریه، لبنان و ... با پایان‌یافتن جنگ جهانی دوم به وقوع پیوست (البشری، ۱۹۸۳: ۱۰-۷).

در این میان کارنامه و عملکرد حکام مصری و وابستگی آن‌ها به کشورهای آمریکا، بریتانیا و رژیم صهیونیستی نیز در تشدید این روحیه بیگانه‌ستیزی مؤثر بوده است. انورسادات پیمان صلح را با رژیم صهیونیستی امضا کرد و آن را به رسمیت شناخت.

زاهد غفاری هنجین، فاطمه زهرا قلندری

حسینی مبارک هم پس از ترور انورسادات، روند سازش را ادامه داد و مصر را در خدمت سیاست‌های غربی قرارداد (غفاریان، ۱۳۸۰: ۲۳۳). اوج احساسات ضدییگانه را می‌توان در حرکت انقلابی سال ۲۰۱۱ مردم مصر و سقوط حسنی مبارک و وقایع آن مشاهده کرد که خواسته اصلی این است که حکومت باید منتخب و در خدمت مردم باشد (Pipes, 2011b).

۴- روش پژوهش

روش پژوهش حاضر از نوع تحلیل اسنادی است. اسناد مورد استفاده شامل کتاب‌ها، مقالات و سایر منابع فارسی، عربی و لاتین مرتبط با موضوع تحقیق است. جامعه پژوهش نیز شامل تمامی منابع موجود و مرتبط قابل دسترس با فرهنگ سیاسی و تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری بوده و سعی شده مطالب مرتبط با موضوع فیش‌برداری و در راستای هدف پژوهش استفاده شود. بر این اساس ابزار پژوهش، فرم‌های فیش‌برداری بوده و داده‌های حاصل نیز با استفاده از تکنیک‌های تحلیل کیفی، جمع‌آوری، طبقه‌بندی و تحلیل شده است.

ب- جایگاه و ارکان تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

دومین سؤال در این پژوهش عبارت است از اینکه «جایگاه و ارکان تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر چیست؟» در پاسخ به این سؤال، ابتدا جایگاه تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه و سپس ارکان آن‌ها در مصر به اختصار توضیح داده می‌شود:

۱- جایگاه تحلیل‌های توطئه‌باورانه در مصر

در کنار مؤلفه‌های مذکور در فرهنگ سیاسی مصر، تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه نیز یکی از مؤلفه‌های اصلی فرهنگ سیاسی کشور مصر است. تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در گفتار عمومی و ادبیات سیاسی این کشور وجود داشته و تأثیرگذار نیز بوده است. شواهد زیادی از این گونه تحلیل‌ها را در تاریخ مصر به ویژه در طول قرن بیستم می‌توان پیدا کرد که حاکی از نگاه و احساس بدبینانه به بیگانگان و دولت‌های سلطه‌گر

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

است. مصریان تصویری کنند هر اتفاقی که در کشورشان و دنیا افتاده، متأثر بوده از اقدامات از پیش طراحی شده برخی کشورهای خارجی و این یک حس مشترک بین مردم و دولت - با تمام تفاوت‌هایی که بین آنان وجود دارد- است.

ریشه چنین نگرشی را در پیشینه استعمار این کشور می‌توان جستجو کرد. این کشور از دیرزمان دارای اهمیت و موقعیت استراتژیکی در خاورمیانه و مورد توجه قدرت‌های استعمارگر بود. استعمار مصر با حمله فرانسه در سال ۱۷۹۸ میلادی شروع و با اشغال بریتانیا در سال ۱۸۸۲ میلادی ادامه یافت و با تأسیس و حمایت رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۴۸ میلادی تکمیل شد (Sayed, 2006:90).

دخالت‌ها و دسیسه‌های استعماری قدرت غربی در طول قرن بیستم در منطقه خاورمیانه و به‌ویژه مصر آن‌چنان گسترده و با به‌کارگیری شگردهای مختلف توطئه‌گری رواج داشته‌است که بدگمانی و سوءظن و ترس نسبت به این‌گونه قدرت‌ها از جمله انگلستان را منطقی و عقلانی جلوه داده و به دنبال خود تئوری‌های توطئه‌متنوعی را پدیدآورده‌است (غفاری هشجین، ۱۳۸۰: ۱۳۷). علاوه بر سیاست مداخله‌گرانه انگلستان و حمله ناپلئون به مصر، توطئه‌گری صهیونیست‌ها و سیاست‌های سلطه‌طلبانه آمریکا نیز در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مؤثر بوده‌است.

در کنار عامل خارجی، عوامل داخلی نیز در ساختار و فرهنگ سیاسی مصر در رشد و رواج تئوری‌های توطئه‌مصری تأثیرگذار بوده‌است که از آن جمله می‌توان به سیاست‌های تحریف اسلام و اسلام‌زدایی، فقدان حقوق و آزادی‌های فردی مانند آزادی عقیده، آزادی بیان، آزادی اجتماعات و گردش صحیح و شفاف اخبار و اطلاعات و ... اشاره کرد (Svec, 2007:3).

۲- ارکان تحلیل‌های توطئه‌باورانه

همان‌طور که بیان شد دو رکن اساسی تحلیل‌های توطئه‌باورانه را توطئه‌گران و توطئه‌باوران تشکیل می‌دهند. این دو رکن به اختصار در تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری توضیح داده می‌شود.

۲-۱- توطئه گران

۲-۱-۱- بریتانیا

مصری‌ها همواره نسبت به انگلیسی‌ها نگاه بدبینانه داشته و آن‌ها را کانون دسیسه و توطئه می‌دانند. نمونه‌ها و شواهد بسیاری از توطئه‌گری بریتانیا در تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری را می‌توان یافت که سیاست‌های استعماری بریتانیا در مصر به‌خصوص بعد از تسلط این کشور بر کانال سوئز در سال ۱۸۸۲ میلادی، به افزایش این‌گونه تحلیل‌ها موجب شده است (Gray, 2010: 52).

یکی از نویسندگان مصری در این باره می‌نویسد: «هیچ فرد انگلیسی وجود ندارد که به‌طور عمدی اشتباه کند، چراکه او هر چیزی را مبتنی بر اصلی انجام می‌دهد؛ بر اساس اصول ملی‌گرای با شما می‌جنگد؛ بر اساس اصول تجارت از شما دزدی می‌کند؛ بر اساس اصول سرمایه‌داری از شما بهره‌کشی می‌کند و بر مبنای تکبر و غرور شما را تهدید می‌کند (همان). به اعتقاد مصری‌ها سیاست مداخله، تحریک و توطئه انگلیسی اوضاع مصر دارای قدرت و تمدن را دچار انحطاط کرد (Pipes, 1998: 300). به‌عنوان نمونه برخی گسترش صنعت گردشگری در مصر از این زاویه تجزیه و تحلیل کرده معتقدند که «گردشگران در مصر به دنبال اهدافی چون گسترش فساد و فحشا، شیوع ویروس ایدز و جاسوسی برای سرویس‌های اطلاعاتی بیگانه هستند». در برخی از این تحلیل‌ها متهمان اصلی در شیوع بیماری‌های واگیری چون وبا و مالاریا در بعد از جنگ جهانی دوم انگلیسی‌ها هستند (Pipes, 1998: 176).

۲-۱-۲- رژیم صهیونیستی

صهیونیست‌ها به دلیل پیشینه تجاوزگرانه و خوی جنگ‌طلبانه و کشتار و غصب سرزمینی‌های عربی و فلسطینی و انجام انواع دسیسه‌ها و توطئه‌های عینی از جمله گروه‌های توطئه‌گری هستند که همواره در جهان عرب در معرض اتهام و سوءظن قرار داشته و به دلیل چنین بحران‌آفرینی‌هایی بیشترین تحلیل‌های توطئه‌باورانه را در خاورمیانه و کشورهای عربی از جمله مصر به خود اختصاص داده‌اند. با توجه به موقعیت

خاص مصر در دنیای عرب و هم‌جواری آن با فلسطین اشغالی، طرح‌ها و دسیسه‌های مخفیانه رژیم صهیونیستی در مصر این‌گونه تحلیل‌ها را تشدید کرده‌است. با توجه به اینکه رژیم صهیونیستی از هر فرصتی به‌منظور رسیدن به اهداف خود در مصر استفاده کرده (Pipes, 1998:330)، بر این اساس برخی از مصری‌ها معتقدند که دست آشکار و پنهان صهیونیست‌ها و نقش توطئه‌گری آن‌ها در تمامی وقایع غیرعادی و انحرافی تاریخی منطقه وجود دارد (Pipes, 1998:136).

در این باره حازم صلاح ابواسماعیل، استاد سابق علوم اسلامی در آمریکا، در مصاحبه‌ای تلویزیونی و با استناد به مدارکی از سازمان ملل متحد بیان داشته که «۸۲ درصد از اقدامات انجام‌شده برای ایجاد فساد در میان بشر از جانب صهیونیست‌ها بوده و از آن‌ها سرچشمه می‌گیرد. به گفته او گسترش ویروس ایدز، سارس، جنون گاوی، سایر بیماری‌ها و ایجاد وبسایت‌هایی برای کودکان مصری درباره اخوان المسلمین با عنوان «کشتار کودکان» و امثال این‌ها، همه ناشی از توطئه‌های صهیونیستی است» (Stalinsky:2007).

بر اساس برخی از تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری این‌گونه اظهار می‌شود که رژیم صهیونیستی با تولید و قاچاق میوه‌های پرورش‌یافته با اشعه به شیوع بیماری سرطان در میان مردم مصر منجر پرداخته‌است. همچنین در این‌گونه تحلیل‌ها صهیونیست‌ها متهم هستند که با اعزام زنان مبتلا به ویروس ایدز به کشورهای عربی از جمله مصر به شیوع این بیماری و گسترش آن دامن زده‌اند (Pipes, 2010). حتی در سال ۱۹۹۰ میلادی زمانی که محصولات گوجه‌فرنگی مصر دچار آفت و گندیده‌شد، این شایعه در میان مصریان پخش شد که وزیر کشاورزی مصر که نیمه یهودی است، با وارد کردن تخم‌های گوجه‌فرنگی نامرغوب از رژیم صهیونیستی در پی صدمه زدن به کشاورزی مصر را داشته‌است (Pipes, 1999). در زمانی که دانش‌آموزان مصری علیه نظام جدید آموزشی که در نوامبر سال ۱۹۶۸ میلادی از سوی وزیر آموزش و پرورش مطرح شده بود، تظاهراتی به راه انداختند مسئولان مصری با دستگیری رهبران این اقدام و بدنام کردن آن‌ها، در اظهارات توطئه‌باورانه خود از سیاست پنهانی رژیم صهیونیستی در این باره سخن راندند (Pipes, 1998:359-360).

زاهد غفاری هسجین، فاطمه زهرا قلندری

در جریان انقلاب اخیر مصر و سقوط حسنی مبارک، یهودیان به توطئه‌گری در این جریان انقلابی متهم شده و نقش بارزی در تحلیل‌های توطئه‌باورانه به‌عنوان توطئه‌گری بازی کرده‌اند. به تعبیر یکی از روزنامه‌نگاران مصری طرفدار حسنی مبارک، یهودیان به‌منظور بی‌ثبات کردن وضعیت سیاسی مصر در آمریکا تعلیم دیده و بسیاری از مخالفان او در میدان‌های تحریر آموزش یکسان می‌دیدند. شایعات زیادی درباره دخالت صهیونیست‌ها در این اعتراضات از جانب طرفداران رژیم حاکم منتشر شده‌است (Elwakil, 2011).

۲-۱-۳- آمریکا

در طول سال‌های جنگ سرد تاکنون، آمریکا نقش مسلطی را در خاورمیانه عربی به‌خصوص کشور مصر بازی کرده‌است. آمریکا در سال‌های ۱۸۰۵-۱۸۰۱ میلادی و طی جنگ‌های برده‌داری به منطقه وارد شد و به دنبال منافع خود در خاورمیانه بود. در جنگ جهانی دوم، آمریکا به‌عنوان یک بازیگر خارجی مهم در منطقه شناخته شد (Rich, 1991: 238). محمدحسین هیکل روزنامه‌نگار مصری در سلسله‌مقالات خود در سال ۱۹۶۷ میلادی، از اهداف آمریکا در مصر مفصل سخن گفته‌است. به نظر وی واکنش‌گتن منبع بسیاری از پریشانی‌ها و مصیبت‌های مصری‌ها است. این‌گونه مشکلات ناشی از دخالت‌های آمریکایی را می‌توان در ابعاد سیاست داخلی و خارجی مصر و حتی در تلاش آمریکا برای سرنگونی نظام جمال عبدالناصر مشاهده کرد.

به دلیل چنین سابقه تاریخی است که نقش توطئه‌گری آمریکا در تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری درباره مسائل گوناگون مشاهده می‌شود. در تحلیل‌های مربوط به شکست جمال عبدالناصر در جنگ شش‌روزه آمریکا و بریتانیا ایفگر نقش اصلی توطئه‌گری هستند (Pipes, 1999). همچنین درباره تلاش آمریکا در سال ۱۹۵۷ میلادی به‌منظور منحرف کردن جریان رود نیل به سمت دریای سرخ که باعث خشک شدن کشور مصر جمال عبدالناصر می‌شده، تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه زیادی ارائه شده‌است (Pipes, 1998: 14-18).

در کنار کشورهای بریتانیا، آمریکا و رژیم صهیونیستی، کشورهای دیگری نیز نظیر

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

آلمان طی جنگ جهانی اول نقش توطئه‌گری را در تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری ایفای کند یا در جریان بمب‌گذاری مرکز تجارت جهانی در فوریه ۱۹۹۳ میلادی و ترسی که غرب از بنیادگرایان اسلامی، اعراب و ایرانیان به‌عنوان توطئه‌گران اصلی داشته، به آن منجر شد که حکومت مصر، در بسیاری موارد کشور ایران را در دست داشتن در حوادث مسئول بشناسد (Pipes, 1998: 109 & 138 & 388).

۲-۲- توطئه‌باوران

رکن دیگر تحلیل‌های توطئه‌باورانه را توطئه‌باوران تشکیل هستند که به این رکن به اختصار در تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری در ارتباط با گروه‌های اسلام‌گرا، نخبگان سیاسی و سایرین اشاره می‌شود.

۲-۲-۱- گروه‌های اسلام‌گرا

با توجه به تلاش قدرت‌های غربی بر افزایش نفوذ و دخالت خود در امور داخلی و خارجی این‌گونه تحلیل‌ها رشد و رواج زیادی داشته‌است. تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در مصر به شکل فراگیر در میان اقشار و طبقات مختلف، نخبگان سیاسی، مردم عادی، رسانه‌های گروهی و مؤسسات علمی و مذهبی مشاهده می‌شود. متیوگری یکی از گروه‌هایی که به‌عنوان توطئه‌باور مصری یاد می‌کند. گروه‌های اسلام‌گرا هستند. او دلایلی را برای توطئه‌باوری اسلام‌گرایان در ابعاد داخلی و خارجی برمی‌شمارد. از دیدگاه او شرایط بحرانی بین‌المللی موجود درباره اختلاف اعراب با غرب از یک‌سو و اختلاف اعراب و رژیم صهیونیستی از سوی دیگر، از جمله دلایل مؤثر بر رشد و رواج توطئه‌باور بودن این گروه از مصریان در بعد خارجی محسوب می‌شود. در بعد داخلی نیز مواردی چون روند سکولاریزه کردن جامعه، سوسیالیسم و شیوه استبدادی حکومت‌های عربی نیز بر رشد توطئه‌باوری و تحلیل‌های توطئه‌باورانه اسلام‌گرایان مؤثر بوده‌است (Gray, 2010: 110).

۲-۲-۲- نخبگان سیاسی

از دیگر افراد و گروه‌های توطئه‌باور مصر می‌توان به نخبگان سیاسی و عوامل حکومتی

زاهد غفاری هاشجین، فاطمه زهرا قلندری

تا سقوط مبارک اشاره کرد. رهبران مصری در تحلیل وقایع و رخدادها به تحلیل‌های توطئه‌باورانه روی آورده و همه آن‌ها را ناشی از توطئه‌می‌دانستند (Pipes, 1998:241). به نظر برخی جمال‌الناصر رئیس‌جمهور اسبق مصر، ذهنیت توطئه‌باور داشته‌است. او اعتقاد داشته که قدرت‌های خارجی به دنبال توطئه‌هایی برای برکناری او هستند و تمام سعی خود را می‌کنند تا مانع پیشرفت مصر شوند. حسنی مبارک هم در گفتمان‌های عمومی و ادبیات سیاسی خود توطئه‌باور بوده‌است (Singerman:2002:pp.29-35). نمونه روشن دیگر در این باره انور سادات است که به دلیل نگاه توطئه‌باورانه حدود ۱۵۰۰ نفر از مخالفان خود را در سپتامبر ۱۹۸۱ میلادی دستگیر و زندانی کرد که چنین تحلیل‌هایی به‌طور مسلم آثار زیادی را در جامعه مصری به دنبال داشت.

به نظر گری جمال‌الناصر همواره بر این نکته تأکید داشته که می‌توان دست پنهان موجود در پشت حوادث مصر را افشا کرد. از نظر وی، آمریکا همیشه به دنبال منافع رژیم صهیونیستی و بریتانیا بوده‌است (Gray, 2010:53). با توجه به وضعیت حاکم در روابط میان مصر و سایر کشورها در زمان عبدالناصر و درگیری‌ها موجود، او در ادبیات سیاسی و اظهار نظرهای خود نسبت به رژیم صهیونیستی به چشم توطئه‌گر می‌نگریست که به‌عنوان تازیانه‌ای در دست قدرت‌های سلطه‌گر، به‌منظور نابودی ملی‌گرایی عربی و ممانعت از اقتدار و استقلال مصر تأسیس شده‌است. این گونه نگرش ناصری به‌عنوان رهبر برجسته جهان عرب، حتی بعد از مرگ ناصر نیز ادامه داشته‌است (Pipes, 1998:14 & 146).

۲-۲-۳- سایر افراد

تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در میان افراد عادی و افکار عمومی مصری نیز رواج داشته‌است. یکی از دلایل اصلی توطئه‌باور بودن عموم مردم، وجود شکاف میان جامعه و دولت و ممانعت از شکل‌گیری جامعه و نهادهای مدنی از جانب حکومت سکولار در مصر بوده‌است (Svec, 2007:3). عدم قدرت و توانایی مردم در نفوذ و تغییر سیاست و کشور و محدود شدن فعالیت‌های آن‌ها به گروه‌های اجتماعی همچون اتحادیه‌ها و سندیکاها به نگاه بدبینانه و توطئه‌باورانه به اقدامات حکومتی و حوادث مختلف

منجر شده است.

از دلایل دیگر مؤثر بر توطئه‌باوربودن مصریان می‌توان به رابطه بعضی از دولتمردان مصری با قدرت‌های غربی و دست‌نشانندگان منطقه‌ای آنان اشاره کرد (Pipes, 1992:47). این‌گونه شواهد و مصادیق توطئه‌باوری را در روزنامه‌ها، مجلات، کتب و دیگر آثار مصریان نیز می‌توان ملاحظه کرد که البته برخی از این تحلیل‌ها ناشی از نگاه واقع‌بینانه به عملکرد توطئه‌آمیز قدرت‌های غربی است. در یکی از این تحلیل‌ها آمده که قدرت‌های غربی تصمیم به تحقیر داشته و به دنبال پایمال کردن غرور و افتخار ما، نابودی بزرگی و شأن ما، تضعیف ارتش و قدرت اقتصادی ما هستند (Pipes, 1998:240).

در برخی موارد هم به شکل عمدی از جانب دولتمردان در مطبوعات و روزنامه‌های تحت کنترل برخی تحلیل‌های باورانه درباره یهودیان منتشر می‌شود (Sustein, 2008:16). کنترل مطبوعات و روزنامه‌ها به دست دولت به این‌گونه تحلیل‌ها در جهت انحراف اذهان عمومی از مسائل داخلی بیشتر می‌پرداخته و دامن می‌زند. از جمله این شواهد می‌توان تحلیل‌های دولتی درباره جریان‌های انقلابی مردم مصر، حادثه بمب‌گذاری کلیسای شهر اسکندریه اشاره کرد که این‌گونه حوادث به توطئه آمریکا و انگلستان و دست پنهان آن‌ها نسبت داده می‌شود (النبی، ۱۴۳۲). نجیب محفوظ، رمان‌نویس مصری و برنده جایزه نوبل، درباره وجود این‌گونه تفکرات در میان اعراب و رد این مطلب که مصریان به واسطه توطئه علیه خود در کانون تصمیم‌گیری‌های جهانی هستند بیان می‌دارد که «ما باید از این فکر که ما، در مرکز جهان هستیم دست بکشیم ... جهان از مناطق وابسته به جغرافیای سیاسی متعددی تشکیل شده است و ما قسمتی از آن هستیم» (Sayed, 2006:93).

پ- نقش اوضاع بحرانی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری

سومین سؤال پژوهش عبارت‌بوده از اینکه «نقش اوضاع بحرانی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟» در پاسخ به این سؤال سعی شده است که به نقش شرایط بحرانی، جنگ، ترور، تورم اقتصادی و ... در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه با ذکر شواهدی اشاره شود. مردم در این اوضاع بحرانی به این‌گونه تحلیل‌ها توجه زیادی

زاهد غفاری هنجین، فاطمه زهرا قلندری

نشان می‌دهند. توطئه‌هایی چون کودتا که عامل بروز بحران در جامعه هستند، به نوبه خود موجب رشد و رواج تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ میلادی در مصر بوده‌اند (Pipes, 1994).

از چالش‌های مهم سیاسی که از هشتاد سال قبل مصر دچار آن بوده بنا به تعبیر غربی‌ها «بنیادگرایی اسلامی» است. این پدیده در قالب جنبش‌ها و گروه‌های مبارز و با تفسیری رادیکالی از اسلام ظهور کرده و به دنبال خود چالش‌هایی را به همراه داشته‌است (Gray, 2010: 53 & 107). از جمله این گروه‌ها جمعیت اخوان‌المسلمین است که تاریخ پرفراز و نشیبی در مصر و در تقابل با حاکمان آن کشور دارد.

جنگ شش‌روزه میان اعراب و رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۶۷ در گرفت. نتیجه آن شکست نیروهای نظامی اردنی، سوری و مصری و در نتیجه مناطق بلندی‌های جولان سوریه، کرانه باختری رود اردن تحت کنترل کشور اردن و نواره غزه تحت کنترل و شبه‌جزیره سینای متعلق به مصر اشغال شد. این حادثه که به نوبه خود بحرانی بزرگ برای منطقه و مصر محسوب می‌شد، با خود تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه زیادی را درباره دخالت دست پنهان آمریکا را در حمایت از رژیم صهیونیستی در پی داشت (McConnachie & Tudge, 2008: 376-380). پیمان صلح کمپ‌دیوید با رژیم صهیونیستی در سال ۱۹۷۸ میلادی و به رسمیت‌شناختن این رژیم تحلیل‌های توطئه‌باورانه زیادی را در محافل مصری به دنبال داشت (Sayed, 2006: 91).

مصر به دلیل وجود مذاهب و فرقه‌های گوناگون، همواره در معرض بروز بحران‌ها و اختلافات فرقه‌ای بوده‌است. همان‌طور که قبلاً اشاره شد انفجار خودرویی بمب‌گذاری شده در خارج از کلیسایی در شهر اسکندریه در اواخر سال ۲۰۱۰ به کشته شدن ۲۱ نفر و زخمی شدن ده‌ها نفر منجر شد. درباره علل وقوع این حادثه تروریستی، تحلیل‌های توطئه‌باورانه مختلفی درباره وقوع این حادثه ارائه شد. در بسیاری از این تحلیل‌ها دست پنهان موساد در این حادثه را به دلیل سودبردن بیشتر رژیم صهیونیستی از این اقدام تروریستی نشانه‌رفته و آن را مقصد دانستند. در چنین تحلیل‌هایی به نظر توطئه‌باوران، طراحان این عملیات آشکارا قصد به راه‌انداختن جنگ فرقه‌ای و مذهبی را در مصر

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

داشته‌اند. بسیاری از روحانیان مسلمان و مسیحی مصر با محکوم‌کردن این حادثه درباره بروز توطئه‌ای در مصر به‌منظور ایجاد فتنه دینی و جنگ قومی در این کشور هشداردادند. بسیاری از گروه‌ها و رهبران مذهبی، این اقدام تروریستی را ناشی از توطئه رژیم صهیونیستی و آمریکا برای آسیب‌زدن به همزیستی مسالمت‌آمیز مسلمانان و مسیحیان در کشورهای عربی اعلام کردند (بی‌نام، ۱۳۸۹: ۶).

با شروع سال ۲۰۱۱ میلادی، مصر و بسیاری از کشورهای مسلمان همچون مصر، تونس، لیبی، اردن، یمن، بحرین و ... شاهد تحولات گسترده‌ای در خود بوده‌اند. حسنی مبارک در نتیجه این تحولات انقلابی از حکومت برکنار شد و زمینه تغییرات ساختاری گسترده از جمله حرکت‌های ضدآمریکایی و ضدصهیونیستی، ایجاد فضای باز سیاسی و اوج‌گیری فعالیت گروه‌های اسلام‌گرا آغاز شد. وجود و انباشته‌شدن انواع مشکلات سیاسی، اجتماعی اقتصادی و فرهنگی حرکت انقلابی مردم مصر را شعله‌ورتر کرد و به دلیل روشن شدن بارقه‌های امید برای تغییرات ساختاری، اقشار مختلف از جمله جوانان را به صحنه مبارزه علیه نظام حاکم‌کشاند (وودز، ۱۳۸۹: ۱۷-۱۵). گرچه نویسندگانی مثل دانیل پاییز به دلیل گرایشات صهیونیستی خود چنین وضعیتی را برنمی‌تابند و سعی می‌کنند و انمودکنند که موقعیت مصر در حال نزول بوده و به سزمن تولید پرخاش و سلب آسایش در خاورمیانه تبدیل شده‌است (Pipes, 2011 a).

با توجه به این موج گسترده انقلابی در جامعه مصری که به نوبه خود سرزمین ثبات و آرامش برای غربی‌ها و صهیونیست‌ها محسوب می‌شد، واکنش‌ها و تجزیه و تحلیل‌های متفاوتی را درباره عوامل وقوع این پدیده و جریان مختلف مربوط به آن به‌دنبال داشت و تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه را به خود اختصاص داد. از جمله اینکه برخی به‌ویژه طرفداران نظام‌های حاکم این موج گسترده بیداری اسلامی در جهان اسلام را ناشی از دسیسه و توطئه آمریکایی و صهیونیستی تلقی کردند.

از طرف دیگر نیز با توجه به اوضاع بحرانی و به‌هم‌ریخته این‌گونه کشورها، حتی کسانی هم که گرایشات انقلابی داشتند به دلیل این اوضاع آشفته به شکل افراطی به تحلیل‌های توطئه‌باورانه روی آوردند. به‌عنوان نمونه می‌توان به سخنان عصام شرف

زاهد غفاری هنجین، فاطمه زهرا قلندری

نخست‌وزیر سابق بعد از سقوط مبارک اشاره کرد که تمامی مشکلات جامعه مصری را به توطئه‌چینی دشمنان و اختلاف‌افکنی آنان نسبت داده و بیان می‌کند که «ما نمی‌خواهیم تسلیم این توطئه‌های شیطانی شویم، به عقب برگردیم و آنچه در مصر در قالب درگیری‌های فرقه‌ای رخ داده، به‌طور کامل یک صحنه توطئه علیه مصر است» (Sharaf, 2011).

ت- نقش نظام سیاسی حاکم در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری

سؤال چهارم پژوهش عبارت بود از اینکه «نقش نظام سیاسی حاکم در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟» در پاسخ به این سؤال نقش نظام‌های سیاسی و به‌خصوص نظام‌های استبدادی در رشد و رواج تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه توضیح داده شده است.

در دوران معاصر به رغم به چالش کشیده شدن نقش دولت-ملت‌ها، باز این نظام‌های ملی حاکم بر کشورها هستند که مهم‌ترین بازیگر در نظام بین‌المللی به‌شمار می‌آمده و رویدادهای مهم جهان را رقم می‌زنند. نظام‌های سیاسی حاکم با دلایل و انگیزه‌های گوناگون به رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه دامن زده و از این‌گونه تحلیل‌ها برای سرپوش گذاشتن به مشکلات داخلی استفاده می‌کنند.

البته توسل به این‌گونه تحلیل‌ها برای دولت‌های عربی که دارای بحران مشروعیت هستند، اثرات سودمندی داشته و توجه مردم را به سایر مسائل منحرف کرده و زمینه بقای مدت‌زمان بیشتری بر منصب قدرت را برای حاکمان فراهم می‌کند (Gray, 2010: 136-137).

وقایع مربوط به اواخر دوره ریاست‌جمهوری جمال‌الناصر و روی کار آمدن انور سادات و اخراج کارشناسان نظامی شوروی از مصر در سال ۱۹۷۱ میلادی و موضع‌گیری مثبت او درباره گروه‌های اسلامی از جمله اخوان‌المسلمین موجب شد که این‌گونه اقدامات سادات طبق فرضیات توطئه‌باورانه مبتنی بر داستان نامرئی آمریکایی‌ها برای به‌قدرت رسیدن سادات و جانشینان او تجزیه و تحلیل شود (Sayed, 2006: 91).

حضور متفقین در مصر در جنگ جهانی دوم مسائل و مشکلات فراوان و در نتیجه اعتراضاتی را در پی داشت. دانشجویان مصری در سال ۱۹۴۶ میلادی در تظاهراتی در قاهره

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

خواستار خروج قوای بریتانیا از کشورشان و لغو پیمان ۱۹۳۶ میلادی شدند که با یورش ناگهانی پلیس عده‌ای از دانشجویان کشته شدند. این‌گونه عملکرد نظام سیاسی حاکم و همکاری آن با متفقین نه تنها با اعتراضات مردمی همراه بود، بلکه در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مؤثر بود (غفاریان، ۱۳۸۰: ۲۲۶).

بر اساس مضامین تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در این‌گونه موارد، نظام حاکم در نقش توطئه‌گر و سرکوب‌گر علیه حقوق و آزادی‌های فردی و جمعی قلمداد می‌شود که جز به دنبال بستن راه‌های رشد و توسعه سیاسی و اجتماعی جامعه است که نتیجه آن به ایجاد شکاف میان دولت و مردم و بروز بحران مشروعیت برای حکومت منجر می‌شود. دولتمردان مصری نیز با چنین عملکردی سعی بر تحکیم موقعیت و قدرت خود را داشتند که در برخی موارد نیز از شایعات سیاسی و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه و ایجاد تفرقه میان مردم به این پدیده دامن می‌زدند (Gray, 2010: 118).

به‌عنوان نمونه باید به ماجرای درگیری درباره بازی فوتبال استادیوم شهر پورت سعید اشاره کرد که در آن بازماندگان رژیم حسنی مبارک نیز در تحلیل‌های توطئه‌باورانه به توطئه‌گری متهم شدند. در این ماجرا در نتیجه درگیری هواداران دو تیم مصری حدود ۸۰ نفر کشته و بیش از هزار نفر از تماشاچیان نیز مجروح شدند. این اتفاق با فرضیه‌های گوناگونی تجزیه و تحلیل شده است. از جمله اینکه آن را به «توطئه هواداران مبارک» نسبت دادند (تخیری، ۱۳۹۰: ۱).

ث- نقش قدرت‌های بزرگ بین‌المللی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه

مصری

سؤال پنجم پژوهش عبارت بود از اینکه «نقش قدرت‌های بزرگ بین‌المللی در رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری چیست؟». منطقه خاورمیانه به‌خصوص کشورهای عربی منطقه، در طول تاریخ همواره تحت نفوذ نیروهای بیگانه بوده‌اند. این امر شرایط را به‌گونه‌ای فراهم کرد تا صحنه سیاسی این کشورها میدان رقابت قدرت‌های بزرگ باشد. حوادثی که در چنددهه اخیر به‌واسطه بروز جنگ و دخالت قدرت‌های غربی از یک‌سو و

زاهد غفاری هاشجین، فاطمه زهرا قلندری

اختلاف موجود میان دول عربی از سوی دیگر اتفاق افتاده بر اهمیت منطقه افزوده است. وجود چنین جو پرتنش ناشی از دخالت قدرت‌های غربی تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه در منطقه و مصر تشدید کرده است (Gray, 2010:50).

مصر با توجه به موقعیت ژئوپلیتیک خود، همواره نقش کلیدی برای آمریکا و کشورهای اروپای غربی داشته است. در این میان وجود کانال سوئز به‌عنوان مسیری دریایی استراتژیکی مهم در حمل نفت از خلیج فارس به سمت منطقه مدیترانه و وجود خطوط انتقال نفت و گاز طبیعی، بر اهمیت مصر افزوده است (Sayed, 2006:89-90). از سوی دیگر هم‌جواری با رژیم اشغاکر قدس و وقوع جنگ‌های با این رژیم و حمایت و جانب‌داری غربی و در رأس آن‌ها بریتانیا از رژیم صهیونیستی سوءظن و بدگمانی مصری‌ها را به قدرت‌های غربی در رخداد‌های مختلف در قالب تحلیل‌های توطئه‌باورانه و مقصر شناخته شدن بریتانیا به‌عنوان توطئه‌گر اصلی بیشتر کرده است.

به‌عنوان مثال خلال جنگ کانال سوئز در سال ۱۹۵۶ میلادی کشورهای بریتانیا و فرانسه در پس پرده به رژیم صهیونیستی کمک می‌کردند تا سرزمین‌های مصر را تحت کنترل خود درآورد. در این راستا از شیوه‌های مختلفی برای ترساندن مصریان بهره‌گرفتند. آن‌ها قبل از شروع جنگ موافقت‌نامه سه‌گانه‌ای را با هم امضاء کردند که در آن وظایف هر کدام مشخص شده و محتوای آن به نفع رژیم صهیونیستی و علیه مصر بود (Pipes, 1994:329).

رژیم صهیونیستی همواره به طراحی دسیسه‌چینی و توطئه علیه کشورهای عربی و همچنین مصر متهم بوده است. به طوری که اعراب بسیاری از رویدادها و حوادث ناگوار خود را به این رژیم نسبت می‌دهند (الخازن، ۱۴۳۲). به‌عنوان نمونه صهیونیست‌ها در سال ۱۹۵۴ زمینه و امکانات را برای تعدادی یهودیان مصری با اطلاعات سرویس‌های جاسوسی آمریکا فراهم کردند تا در چند نقطه حساس شهر قاهره بمب‌گذاری کنند. بعد از اینکه این بمب‌گذاری‌ها از سوی وزیر دفاع رژیم صهیونیستی تأیید شد، ترس و بدبینی مردم مصر نسبت به توطئه‌های اسرائیل و حمایت‌های آمریکا از آن تشدید شد. یک‌سال بعد (Pipes, 1994).

تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر

تنش مستمر میان مصر و رژیم صهیونیستی و و توطئه‌گری آن‌ها در تصاحب اراضی اعراب و تلاش برای ایجاد کشور اسرائیل بزرگ همواره به بروز بحران و رشد و رواج تئوری‌های توطئه کمک زیادی کرده‌است که شواهد زیادی از این‌گونه تحلیل را می‌توان در میان نخبگان سیاسی مثل جمال‌الناصر و حتی عموم مردم مشاهده کرد (Pipes, 1998:58).

پرواز شماره ۹۰۰ هواپیمایی مصر حامل ۳۳ سرنشین از فرماندهان نظامی عالی‌رتبه مصری که از شهر نیویورک عازم قاهره بود سقوط کرد. سقوط این هواپیما و کشته‌شدن افسران مصری از جمله شواهد تئوری توطئه مصری است که در آن صهیونیست به دست داشتن در آن متهم بوده و این امر به بروز اختلاف میان مصری‌ها و آمریکایی‌ها منجر شد. آمریکایی‌ها با ارائه شواهدی علت سقوط هواپیما را ایراد فنی تلقی می‌کردند، اما مصری‌ها این امر را ناشی از توطئه یهودی‌های ساکن نیویورک می‌دانستند و آمریکا و رژیم صهیونیستی را به توطئه‌گری متهم می‌کردند (Pipes, 1999).

در برخی از تحلیل‌های توطئه‌باورانه مصری، اشاعه زبان انگلیسی در مصر توطئه امپریالیستی تلقی شده و به آن هشدار داده شده‌است. جریان زلزله مهیب اکتبر ۱۹۹۲ قاهره، مطبوعات عراق ناشی از اقدامات و آزمایش‌های هسته‌ای اسرائیل و آمریکا دانسته شده‌است (Pipes, 1998:14-18 & 180). جریان دستگیری ۱۵۰۰ نفر از مخالفان اسلام‌گرا به وسیله انورسادات در سپتامبر ۱۹۸۱ به اتهام توطئه، ناشی از توطئه امریکا تجزیه و تحلیل شده‌است (Pipes, 1998:14-18).

از قدرت‌های دیگر غربی که در مصر نسبت به آن نوعی ذهنیت توطئه‌باورانه وجود دارد فرانسه است. فرانسه با گسترش نفوذ خود به سمت شمال آفریقا در طی قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم، کانال سوئز را تا بعد جنگ جهانی اول تصرف کرد (Gray, 2010:52). از سویی فرانسوی‌ها متهم هستند که درباره ماجرای حمله رژیم صهیونیستی به مصر و اشغال صحرای سینا در ۳۱ اکتبر سال ۱۹۵۶ از رژیم صهیونیستی حمایت دریایی و تسلیحاتی علیه مصر کرده و موجب شدند تا در فاصله چند روز شبه جزیره سینا را به واسطه صهیونیست‌ها تصرف کنند. چنین ذهنیتی از اقدامات فرانسوی‌ها باعث شد که تجزیه و

زاهد غفاری هسجین، فاطمه زهرا قلندری

تحلیل‌های توطئه‌باورانه درباره آن‌ها در قبال مردم مصر و حمایت از رژیم صهیونیستی رشد و رواج پیدا کند (برومبرگر، ۱۳۳۶: ۷-۴).

نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اول اینکه تعریف مفاهیم و چارچوب نظری تحلیل‌های توطئه‌باورانه و فرهنگ سیاسی چیست؟ ابتدا اشاره مختصری به فرهنگ سیاسی و سپس کلیاتی به تحلیل‌های توطئه‌باورانه به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های آن اشاره‌شد. در تعریف این‌گونه تحلیل‌ها بیان‌شد که توطئه در آن‌ها به‌عنوان تنها عامل مؤثر وقوع حوادث و وقایع است و این تحلیل‌ها سه رکن اساسی توطئه‌گران، توطئه‌باوران و مبانی و مفروضات دارند.

در پاسخ به سؤال دوم که جایگاه و ارکان تحلیل‌های توطئه‌باورانه در فرهنگ سیاسی مصر چیست؟ بیان‌شد که مصر در منطقه خاورمیانه عربی، موقعیت استراتژیکی بسیار مهمی دارد و قدرت بزرگ، طی چنددهه اخیر بیش از پیش به آن توجه کرده‌است. گرچه تجزیه و تحلیل‌های توطئه‌باورانه میان ملل مختلف کم و بیش وجود دارد، اما نوع و میزان گستردگی آن در هر کشوری متفاوت است. با توجه به موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و استراتژیکی مصر، تحلیل‌های توطئه‌باورانه یکی از مؤلفه‌های اصلی فرهنگ سیاسی مصر در کنار مؤلفه‌هایی مانند اقتدارگرایی، بیگانگی‌ستیزی، فقدان نهادها و تشکل‌های مدنی محسوب می‌شود. این مؤلفه‌ها به نوبه خود بر رشد و رواج تئوری‌های توطئه‌مصری مؤثر هستند.

در پاسخ به سؤال‌های سوم، چهارم و پنجم که مربوط به علل رشد و رواج تحلیل‌های توطئه‌باورانه در مصر بودند به ترتیب به نقش ساختار استبدادی نظام حاکم بر مصر و همچنین شرایط و اوضاع بحرانی ناشی وقوع رخداد‌های سیاسی و اجتماعی مهم و همچنین دخالت‌ها و توطئه‌های کشورهای چون آمریکا، بریتانیا و رژیم صهیونیستی در این کشور پرداخته‌شد و با ذکر شواهد و مثال‌هایی توضیح داده‌شد که چگونه این علل به شکل معناداری بر رشد و رواج تئوری‌های توطئه و ارائه تحلیل‌های توطئه‌باورانه در جامعه مصری تأثیر داشته‌اند.

منابع

۱- منابع فارسی

- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۷)، «بررسی تاملات فرهنگ سیاسی و تحزب در ایران»، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال ۲، شماره ۳، صص ۱۵۵-۱۲۹.
- برومیرگر، مری و سرژ (۱۳۳۶)، *اسرار حمله به مصر*. ترجمه عبدالرضا مهدوی، تهران: چاپ کیهان.
- بی‌نام (۱۳۸۹)، *توطئه ایجاد جنگ‌های مذهبی در مصر محکوم شد، روزنامه جام‌جم*، دوشنبه ۱۳ دی.
- حسینی، بهروز (۱۳۸۰)، *بررسی فرهنگ سیاسی دانشجویان دانشکده ادبیات دانشگاه شاهد تهران*، پایان‌نامه، دانشگاه شاهد.
- حسینی، مختار (۱۳۸۱)، *برآورد استراتژیک مصر*، جلد اول، تهران: مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
- غفاری هشجین، زاهد (۱۳۸۱)، «شیوه تفکر مبتنی بر توطئه‌باروی، ارکان و خاستگاه‌ها». *مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی*، شماره ۱۸۰-۱۷۹، صص ۶۱-۴۸.
- غفاری هشجین، زاهد (۱۳۸۴)، *تئوری توطئه در فرهنگ سیاسی معاصر از مشروطیت تا انقلاب اسلامی*، تهران: سروش.
- غفاریان، سیروس (۱۳۸۰)، *حکومت‌گران کشورهای اسلامی*، تهران: انتشارات مدرسه.
- مُصلی‌نژاد، عباس (۱۳۸۶)، *فرهنگ سیاسی ایران*، تهران: فرهنگ صبا.
- نبوی، سید عبدالامیر (۱۳۸۹)، «گزارش: نقش جوانان در خیزش نوین مردم مصر»، *فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام*، مؤسسه مطالعات اندیشه‌سازان نور، سال یازدهم، شماره ۴۴.
- وودز، آلن (۱۳۸۹)، *کارگران مصر رهبری را به‌عهده‌می‌گیرند*، ترجمه آرش عزیز، لندن، ۹ فوریه.

زاهد غفاری هسجین، فاطمه زهرا قلندری

۲- منابع عربی

- البشری، طارق، (۱۹۸۳)، *الحركة السیاسیة فی مصر ۱۹۴۵/۱۹۵۲*، بیروت: دارالشروق.

۳- منابع لاتین

- Brown, L. Carl. (1984). *International Politics and Middle East*. Princeton: Princeton University Press.
- Chehabi, Houchang E. (2009). "The Paranoid Style in Iranian Historiography" from Atabaki, Touraj. *Iran in the 20th century: historiography and political culture*. London: i.b.tauris & Co Ltd.
- Fawzy, Mansour. (1992). *The Arab World: Nation, State and Democracy*. London: zed book.
- Gray, Matthew. (2010). *Conspiracy Theories in the Arab World: Sources and Politics*. Routledge.
- McConnachie, James & Robin Tudge. (2008). *The Rough Guide To Conspiracy Theories*. London. Rough Guides Ltd.
- Pipes, Daniel. (1991). *Policy Papers: Damascus Court the West, Syrian Politics, 1989-1991*. The Washington institute near east policy. Washington, D. C.
- Pipes, Daniel. (1992). *Dealing With Middle East Eastern Conspiracy Theories*. Orbis, Winter.
- Pipes, Daniel. (1997). *Conspiracy: how the paranoid style flourishes and where it comes from*. New York: free press.
- Pipes, Daniel. (1998). *The Hidden Hand: Middle East Fears of Conspiracy*. New York: martin's press.
- Pipes, Daniel. (2011 a). "Egypt's Chance for Change". *The Washington Times*. February
- Sayed, Fatma H. (2006). *Transforming Education in Egypt: western influence and domestic policy reform*. American University in Cairo Press.

- Singerman, Diane. (2002). *The Politics of Emergency Rule in Egypt. Current History*.
- Svec, Stefan. (2007). *Political Culture Islam and Public Participation in Modern Egypt*. GRIN Verlag.
- Zonis, marvin & Josef, craig. (1994). "Conspiracy thinking in middle east . *political psychology*". Vpl.15, no.3, 1994.

۴- سایت‌ها

- الخازن، جهاد (۱۴۳۲)، «نظریه المؤامرة»، سایت البعث مدیا، تاریخ دسترسی ۱۳۹۰/۴/۲۵، آدرس اینترنتی:

<http://www.albaathmedia.sy/index.php?option=com-content&view=article&id=28115&catid=49:2009-08-06-09-05-29&Itemid=122>

- تخیری، نسرین (۱۳۹۰)، «پورت سعید: توطئه عقب ماندگی یا خشم». سایت مارگارین به نقل از روزنامه اعتماد، شماره ۲۳۲۹، صفحه اول، تاریخ ۹۰/۱۱/۲۴، آدرس اینترنتی

سایت: <http://www.magiran.com/npview.asp?ID=2448667>

- Pipes, Daniel. (1994). "Middle East Mischief". September. online. Available HTTP: <<http://www.danielpipes.org/253/middle-eastemischief>>.
- Pipes, Daniel . (1999). "Egypt Air Probe uncovers Anti-Americanism". Wall street journal. November 24. online. Available HTTP: <<http://www.danielpipes.org/322/egyptair-uncovers-anti-americanism>>.
- Pipes, Daniel . (2010). "Conspiray Theories Keep Polio Alive". June 2. online. Available HTTP:<<http://www.danielpipes.org/blog/2004/01/conspiracy-theories-keep-polio-alive>>.
- Sharaf, Esam. (2011). We Are Facing a Conspiracy But Will not Surrender. Available at: [http:// www.. egyptindependent.com/news/sharaf- We Are Facing a Conspiracy But Will not Surrender](http://www.egyptindependent.com/news/sharaf-We-Are-Facing-a-Conspiracy-But-Will-not-Surrender).
- Stalinsky, Steven. (2007). "Middle East Conspiracy Theories". The New York Sun. 11 September. Online Available HTTP: <http://www.nysun.com/article/46074>>.
- Sunstein, Cass R & Vermeule Adrian. (2008). "Conspiracy Theories". Available at: <http://ssm.com/abstract=108485>.

Conspirational Analyses in Egypt's Political Culture

Zahed Ghafari Hashjin ^{1*}
Fatemeh Zahra Qalandari ²

Received on: 02/13/2013
Accepted on: 06/10/2013

Abstract

The present paper is an attempt to study status and reasons for conspirational analyses in Egypt's political culture. Egypt is among the significant and effective countries of the strategic Middle East region. It is among the first birthplaces of primary human civilizations as well as that of great religions. Egypt's political culture has different ingredients and conspirational analysis is one of them. The present paper is an attempt to provide answers to five questions about the Egypt's political culture.

By conspirational analysis we mean overestimating the role of conspiracy in analyzing the events and incidents and underestimating the role of other factors. Qualitative, documentary method has been used while the necessary data for the present study was collected through books, articles sites and existing sources. The findings of the present research indicate that conspirational analysis is one of the main ingredients of the Egyptian political culture. The critical conditions, intervention of foreign powers and political despotism are among the main factors fostering such analyses in the Egyptian political culture.

Keywords: conspirational analyses, political culture, Middle East, Egypt, critical conditions, political despotism, foreign powers

1* . Assistant Professor of Political Science at Shahed University.
(Corresponding Author: z_ghafari@yahoo.com)

2 . M.A. in Sociology of Islamic Revolution, Shahed University.